

Tekst: Ben Delbaere | Beeld: Ben Delbaere, Bart van Hattem

Reitse tuin versterkt Tilburgse biodiversiteit

De voorbije jaren is er in Tilburg een nieuwe hotspot van biodiversiteit bijgekomen. Een plek die is uitgegroeid tot een soortenrijke oase in de stad en die een aantrekkingspunt vormt voor omwonenden en passanten. Tevens een plek die Tilburg helpt in het aanpassen aan een veranderend klimaat. Hoe is dit ontstaan en waar staan we nu?

Het jaar 2010 was een bijzonder jaar voor de mondiale biodiversiteit. Het werd door de Verenigde Naties uitgeroepen tot het wereldjaar van de biodiversiteit, als reactie op de snelle achteruitgang van de natuurlijke rijkdom overal ter wereld. Het was ook het jaar waarvoor wereldleiders, nationale en lokale overheden hadden afgesproken die achteruitgang tot stand te brengen. De *Countdown 2010*-campagne werd in het leven geroepen om alle

belanghebbenden te wijzen op hun verantwoordelijkheid en te betrekken bij acties om het tij te keren. En de belanghebbenden, dat is eigenlijk iedereen: van Verenigde Naties tot individu, van school tot multinational, van landbouworganisatie tot gemeente.

Groen maar doods

Als een van de eersten in Nederland, en wellicht wereldwijd, sloot ook de gemeente Tilburg

zich aan bij de campagne, net als de provincie Noord-Brabant en het toenmalige Corpac-huis, een kantoorpand net buiten het Tilburgse stadscentrum. Rond dit Corpac-huis – sinds 2017 omgedoopt tot het Van Spaendonck Ondernemingshuis – bevindt zich een ruimte die deels openbaar groen is en deels in eigendom van het Ondernemingshuis. Het zag er destijds uit zoals zoveel plekken in de stedelijke omgeving: een kort

gemaaide grasmat, enkele bomen en bomenrijen, wat strak geschooren hagen en veel verharding door klinkers en tegels. Groen maar dood.

Naar aanleiding van een meningsverschil over het rigoureuze terugsnoeien en weghalen van struikgewas op een talud tussen het kantoorpand en de drukke Tilburgse binnenring nam het ECNC (Europees Centrum voor Natuurbescherming, destijds een van de huurders van het pand en mede-trekker van de Europese *Countdown 2010*-campagne) in 2008 het initiatief om samen met het Ondernemingshuis en de gemeente het terrein om te vormen tot een heuse biodiversiteitstuin. Hier hadden de gemeente en het Corpac-huis, samen met de provincie, wel oren naar, mede omdat het bijdroeg aan de uitvoering van de ambities uit de *Countdown 2010*-verklaring. Het Ondernemingshuis zag voordelen in het zichtbaar maken van zijn duurzaamheidsambitie en het inzetten van stadsnatuur als visitekaartje. De gemeente zag kansen om haar biodiversiteitsdoelen waar te maken, zoals is vastgesteld in de gemeentelijke nota 'Biodiversiteit voor Iedereen'. Het duurde dan ook niet lang voor ze hun schouders onder het idee zetten en overgingen tot uitvoering en financiering.

Samenwerken

Vanaf het begin werden verschillende partijen betrokken bij de opzet en het uitvoeren van het plan. Het Corpac-huis nam de leiding van het proces en stelde samen met de gemeente randvoorwaarden op. Denk hierbij aan het behouden van open zicht voor de veiligheid, het garanderen van toegankelijkheid door huurders, leveranciers en hulpdiensten, en het rekening houden met nutsvoorzieningen. Het ECNC leverde de expertise voor wat betreft de lokale biodiversiteit en ecologie: Waarvan is die

afhankelijk?; Welke maatregelen helpen de natuurwaarden vooruit?; Welke ontwikkeling in flora en fauna kan verwacht worden? Studenten van de hogeschool Van Hall Larenstein in Velp werden erbij betrokken via een studieopdracht. Zij ontwierpen een inrichtingsplan dat rekening hield met de randvoorwaarden en dat de lokale biodiversiteit zou versterken.

Al snel kreeg het project de naam "Reitse Tuin", ongeveer twee hectare in omvang, naar de woonwijk de Reit waar de tuin gelegen is. Het officiële startschot voor het initiatief werd in mei 2010 gegeven door toenmalig wethouder Marieke Moorman tijdens een korte ceremonie in het Corpac-huis. Zij opende de tuin ook feestelijk in mei 2011.

Het door de studenten ontwikkelde plan zat zo goed in elkaar dat het haast integraal werd

de drukste verkeerskruispunten van Tilburg), onderhoudsbehoefte, mogelijkheden om bij te dragen aan de verbetering van het lokale milieu (zoals vermindering van fijnstof en beperken van wateroverlast bij hevige regen) en de eerdergenoemde randvoorwaarden. Wat ecologie betreft was een belangrijk uitgangspunt het verhogen van de lokale natuurwaarden door aandacht te schenken aan de vier ecologische V's: creëren van variatie, beschikbaarheid van voedsel, voortplantingsgelegenheid, en veiligheid voor diersoorten.

Het ontwerp voor de Reitse tuin bestond uit vijf ecologische onderdelen:

01 dotterbloemgrasland: een kruiden- en bloemrijk vochtig grasland met een lichte verdieping in het reliëf;

02 poel: ongeveer 1,5 meter diep en 10 meter in doorsnee, met water- en oeverplanten;

De Reitse tuin is geen geïsoleerd gebied. Het vormt een onderdeel van de groene infrastructuur van Tilburg

opgenomen in het bestek dat de gemeente gebruikte voor de aanbesteding van de aanleg. Die werd uitgevoerd door Brouwers Groenaanemers, een bedrijf met veel ervaring op het vlak van ecologisch verantwoorde tuinaanleg.

Aanleg van de tuin

Het ontwerp van de biodiversiteitstuin is gebaseerd op een aantal uitgangspunten die gezamenlijk door de verschillende partijen zijn bepaald. Denk hierbij aan aantrekkelijkheid (de tuin is behoorlijk centraal en zichtbaar gelegen naast een van

03 vlindertuin: een wat strakker aangelegde siertuin beplant met meerjarige bloemplanten die veel nectar bieden;

04 stinzentuin: een schaduwwijk bosgedeelte met veel voorjaarsbloeiers (zoals gevlekte aronskelk, bosanemoon en wilde hyacint), onder de bestaande bomenrij van lindes;

05 Brabantse haag (afgeleid van de 'Zeeuwse haag' die in de wereld van natuurbeheerders een begrip is): een gemengde haag, samengesteld uit inheemse struiksoorten met veel bessen (onder andere eenstijlige meidoorn, sleedoorn,

Rups van de helmkruidvlinder (Foto: Ben Delbaere)

veldesdoorn, gele kornoelje, gewone braam, gewone vlier en hondsroos).

Daarnaast zijn door de tuin kleine elementen aangebracht die voor extra aantrekking van soorten zorgen, zoals grote bijenhôtels, takkenhopen en een composthoop. Het geheel wordt doorkruist door wandelpaden met enkele banken, zodat huurders van het kantoorpand en omwonenden kunnen genieten van de tuin.

De aangelegde tuin is wat in vakjargon een *novel ecosystem* wordt genoemd. Er wordt niet gestreefd naar puur natuur of de ontwikkeling van een bestaand type ecosysteem. Dat kun je in dit soort stadsmilieus waar veel belangen samenkomen, moeilijk verwach-

ten. Er wordt een leefgebied aangelegd waarvan de plantensoorten grotendeels uit inheemse soorten bestaan, die echter van nature niet noodzakelijk samen voorkomen. De sortiment is aangevuld met uitheemse soorten met grote ecologische waarde. Het geheel wordt ecologisch beheerd. Dit houdt concreet in: geen chemische middelen, ecologisch maaibeheer en zo weinig mogelijk verstoring, zodat het natuurlijke karakter steeds meer de bovenhand krijgt.

Uitvoering

In het najaar van 2010 ging de schop in de grond. Eerst werd de “hardware” of infrastructuur aangelegd: wandelpaden, uitgraving voor de poel, meer reliëf, een oude fietsenstalling werd afgebroken en gerecycled tot pergola’s voor klimplanten. Deze werken werden zo duurzaam mogelijk uitgevoerd: materiaal werd zoveel mogelijk ter plekke verwerkt om transport te beperken, het werd hergebruikt, of duurzame materialen werden toegepast waar nodig. Toen de structuur klaar was werd de “software” aangebracht: planten werden ingezaaid of aangeplant en in het stinzenbos werd humus opgebracht. Bij de plantkeuze werd gelet op esthetische waarde, sterkte (overleven in de stad), ecologische waarde (nectar, vruchten, schuilplaats, goed verterend blad), onderhoud en of het geen invasieve exoten betrof. Er werden verschillende mengsels toegepast, zoals een vlinderbloemenmengsel (onder andere koninginnekruid, wilde marjolein, damastbloem), akkerflora (onder meer bolderik, gele ganzenbloem en akkerleeuwenbek) en diverse graslandmengsels (onder andere grasklokje, wondklaver, wilde bertram en pinksterbloem).

Ontwikkeling

De structuur was klaar en de planten zaten in de grond. Nu was het wachten op groei en bloei en

op reacties van gebruikers. Dat viel in eerste instantie nog niet zo mee. Het eerste groeijjaar – 2011 – was namelijk erg warm en droog, waardoor met name de ingezaaide planten erg lang deden over het ontkiemen. Bij de officiële opening op 24 mei 2011 keken de vijftigtal genodigden dan ook uit op een kale tuin en hadden ze veel fantasie nodig om te zien wat er verwacht kon worden.

Hoe anders was het in 2012. Toen groeide alles weelderig en stond de bloemenweide er florisant bij. De tuin was intussen ontdekt door huurders, die er hun lunchpauze doorbrachten of een rondje liepen tijdens pauzes. Omwonenden kwamen er de hond uitlaten, rondwandelen of een boek lezen. Klassen van de basisschool gebruikten de tuin als openluchtlaboratorium. Liefhebbers kwamen naar hartenlust fotograferen of insecten zoeken. Zelfs geocachers zoeken er intussen naar een verborgen schat.

Sneeuwbaaleffect

De aanleg van de Reitse tuin werkte intussen inspirerend voor anderen. Het naastgelegen Theresialyceum wilde ook wel zo’n tuin en legde, geheel volgens dezelfde principes, een eigen biodiversiteitstuin aan. De Reitse tuin werd opgenomen in een provinciaal project dat natuur- en milieueducatie wilde versterken, door het opzetten van een lespakket door Fontys Hogeschool. En het Ondernemingshuis en de gemeente promootten de tuin bij andere bedrijven en gemeenten als visitekaartje voor duurzaam ondernemen.

Intussen heeft het Ondernemingshuis een renovatie uitgevoerd en is de tuin noodgedwongen deels heraangelegd. Deze renovatie was al vanaf het begin bekend en noodzakelijk om het gebouw uit de jaren zestig aan te passen aan de huidige vereisten. Bij het oorspronkelijke ontwerp

werd er rekening mee gehouden door bijvoorbeeld de bestaande parkeerplaats ongemoeid te laten. Het principe van versterking van de biodiversiteit is bij de renovatie overeind gebleven, echter in een strakkere vormgeving, om architecturale redenen. De aandacht voor de natuurwaarden was zelfs onderdeel van een BREEAM-certificering voor duurzame renovatie.

Resultaten

Vanaf het begin werd ook de ecologische ontwikkeling van het gebied gevolgd. Deels gebeurde dit oppervlakkig, zoals voor broedvogels. Voor onderdelen zoals planten en vlinders wordt er structureel gemonitord. Deze monitoring laat toe om vast te stellen hoe de natuurwaarde van het terrein evolueert. Zo is het aantal dagvlinders per telling verviervoudigd sinds 2011. Intussen zijn er 21 soorten dagvlinders gezien, waaronder soorten die kenmerkend zijn voor bloemrijk grasland of structuurrijk struweel, die je niet zo gauw in een stadscentrum verwacht. Er werden bijna 200 plantensoorten gevonden, waarvan driekwart inheems en streekeigen is. Kort na de aanleg werd het stinzenbos ontdekt door een bedreigde nachtvlinder, de helmkruidvlinder, waarvan de rupsen jaarlijks massaal gevonden worden op het geoord helmkruid. En een aantal broedvogels, zoals zwartkop, boomkruiper en heggenmus, neemt duidelijk toe. Zelfs de provinciaal zeldzame houtsnip vindt er in de winter voedsel en beschutting en de in de buurt broedende slechtvalk jaagt er weleens.

Groene infrastructuur

De Reitse tuin is geen geïsoleerd gebied. Het vormt een onderdeel van de groene infrastructuur van de stad. Via een sinds decennia ecologisch beheerde groenstrook van vijftien tot twintig meter breed staat de tuin in verbinding

met grote natuurgebieden – tegenwoordig gebundeld onder de noemer Stadsbos – ten westen van Tilburg. Ook grenst de tuin aan spoorbermen, die een verbinding verzorgen met het nieuwe Spoorpark en andere groenstructuren dieper het stadscentrum in. Deze groene infrastructuur is niet alleen goed voor flora en fauna; ze levert ook andere voordelen aan de stad en haar bewoners. De belevingswaarde werd al genoemd, evenals de recreatieve waarde (toegankelijk groen in de buurt). Ook wordt aangenomen dat het zorgt voor een aantrekkelijke vestigingsplek voor bedrijven en bewoners. Door de meer natuurlijke begroeiing en het ecologisch beheer wordt de stad meer klimaatbestendig. Bodems met meer organisch materiaal houden vocht beter vast bij hevige regen en staan het geleidelijk af bij droogte, bomen en struiken zorgen voor verkoeling bij hitte en leggen koolstof vast.

Knelpunt

De ontwikkeling van de Reitse tuin tot een plek die relatief rijk is aan biodiversiteit toont aan dat samenwerking tussen verschillende partijen en de investering door gemeente, het Ondernemingshuis en de provincie niet alleen de stadsnatuur versterkt, maar ook een verbetering oplevert van de leefbaarheid van de stad en meerdere functies dient. Een knelpunt voor de toekomst wellicht is het structurele beheer van de tuin, wat niet langdurig

gegarandeerd is en gebrekking gecoördineerd. Door de gedeelde eigendomssituatie, het verdelen van beheer over verschillende aannemers met elk hun eigen aansturing en langdurige contracten, blijkt het in de praktijk moeilijk om tot een geïntegreerd ecologisch beheer te komen. Het is te hopen dat de tuin hierdoor niet te zeer verwildert of op de schop gaat, wat het draagvlak door huurders en omwonenden zou kunnen verminderen.

Foto: Bart van Hattem

Over de auteur

Ben Delbaere is bioloog, afgestudeerd in de ecologie en natuurbescherming aan de Universiteit van Antwerpen en Brussel. Sinds 1994 woont en werkt hij in Tilburg, oorspronkelijk bij het Europees Centrum voor Natuurbescherming, waar hij mee aan de wieg stond van de Reitse tuin. Sinds 2017 werkt Delbaere als zelfstandig ecooloog, met een adviserende rol voor beleidsmakers van lokaal tot Europees niveau. Zijn specialiteiten omhelzen monitoring en indicatoren, koppeling tussen beleid, wetenschap en praktijk, vergroenen van steden, bedrijven en landbouw, participatieve processen voor biodiversiteit, en ecosysteemdiensten. Sinds het ontstaan van de Reitse tuin volgt hij de ontwikkeling ervan op de voet op. www.delbaereconsulting.com.